

MARTINA BLEČIĆ KAVUR

Ul. Ferda Bidovca 7
SI - 6310 Izola/Isola
martinabkavur@gmail.com

NOVOVINODOLSKI »LAV«: SPECIFIČAN SUBJEKT STAMNOIDNE SITULE MAKEDONSKE TOREUTIČKE UMJETNOSTI

UDK: 903.23»652«:069.5(497.5 Zagreb)
Izvorni znanstveni rad

Novovinodolski »lav« označava specifičan subjekt preostalih dijelova nekad cjelovite brončane situle iz Novog Vinodolskog. Riječ je o sačuvanoj ataši motiva lavlje glave s kljunastim izljevkom i dvije pomične ručke. S obzirom na tipološka obilježja može se pripisati klasičnoj, drugoj varijanti stamnoidnih situla standardiziranih obilježja sa dvije bogato dekorirane ataše, od kojih je jedna oblikovana kao kljunasti izljevnik najčešće s prikazom motiva lavlje glave. S prostora istočnojadranskog priobalja otprije su poznate takve ataše s ručkama iz budvanske nekropole te jedina situla sačuvana u cijelosti iz Karina. Stamnoidne situle s izljevkom predstavljaju homogenu skupinu metalnog posuđa i u tipološkom i u kronološkom aspektu. Kvantitetom, međutim, obilježavaju manju grupu situla koja na prostoru istočne obale Jadrana, Balkana, posebice Makedonije i Trakije, Ukrajine i južne Italije pokazuje izravne veze s primjercima iz makedonskog kulturnog, obrtničkog i umjetničkog kruga, čime ujedno ukazuju na svojstvene kontakte širokih razmjera osobitih međukulturnih odnosa. One su, sukladno nalazišnim kontekstima bogatih grobova i grobnica, vremenski smještene u sredinu i drugu polovinu 4. st. pr. Kr., a povezane su uz raskošne simpozijastičke servise u kojima se držalo i u funkciji vrča serviralo čisto nerazrijeđeno vino.

Ključne riječi: Novi Vinodolski, istočnojadransko priobalje, Makedonija, Trakija, Etrurija, makedonska toreutika, stamnoidne situle, ataša s izljevkom oblika lavlje glave, simpozijastički servis, obilježje, kontakti na dulje razdaljine, kulturno-povijesna interpretacija

Key Words: Novi Vinodolski, East Adriatic coastal region, Macedonia, Thrace, Etruria, Macedonian toreutics, stamnoid situlae, attache with a lion's head spout, feasting set, feature, long distance contacts, cultural and historical interpretation

Prije 117 godina Josip Brunšmid objavio je preostali dio nekad cjelovite brončane situle iz Novog Vinodolskog (BRUNŠMID 1895: 152, sl. 95). Riječ je o sačuvanoj ataši motiva lavlje glave s kljunastim izljevkom i dvije pomične ručke (sl. 1-3). Premda je od nalaznika Antuna Čorića, vlasnika zemljišta nedaleko Hotela Lišanj na samom obalnom središtu mjesta, situla nađena u cijelosti, prilikom iskopavanja se raspala. Iste je godine J. Brunšmid otkupio navedene indikativne dijelove za Arheološki muzej u Zagrebu gdje su i danas pohranjeni.¹

¹ Smješteni su u zbirci Antičkog odjela pod inv. br. AMZ 4773.

Slika 1. Novovinodolski »lav«: ataša stamnoidne situle u obliku lavlje glave s dvije pomične ručke iz Novog Vinodolskog.

Pojedinačno ih potom, u kolekciji rimskog brončanog posuda iz Hrvatske i Slavonije, navodi i Viktor Hoffiller (1904: 123), ne ulazeći u njihovu detaljniju analizu. To je ujedno cijela povijest istraživanja preostalih dijelova situle iz Novog Vinodolskog. Oni u stručnoj literaturi više nisu bili obrađivani niti interpretirani, a u svim modernim studijama tog tipa posuda u potpunosti su izostavljeni. Zbog toga će u ovom radu biti iznova vrednovani u tipološko-kronološkom aspektu, u komparativno-stilskoj analizi ikonografsko-simboličkog određenja, te u mogućoj kulturno-povijesnoj interpretaciji njihovih primarnih okolnosti.

Dvije lijevane ručke, dužine 16 cm, očuvane su bez oštećenja. Polukružnog su oblika i masivnog pravokutnog presjeka debljine 0,5 cm (sl. 1; 3). Njihovi su zasječeni krajevi izduženi, dužine 4 cm, poligonalno profilirani i povijeni unatrag s plastično oblikovanim završetkom (sl. 3). Navedeno dopušta da se sa sigurnošću mogu pripisati ručkama situla tipu A, tj. ručkama sa završetkom u obliku pupoljka koji je povijen unazad, kako ih je definirao Wolfgang Schiering. Temeljem njihove tipologije, te sukladno formiranju zasebnih grupa povezanih s interpretacijom ukrasa njihovih očuvanih situla, datacija im je široko određena u kasno 5. i tijekom cijelog 4. st. pr. Kr. (SCHIERING 1975: 78-81).

Znatno je, međutim, zanimljiviji dio masivne, u jednome komadu lijevane ataše, dužine 6 cm i širine 5 cm (sl. 1-3). U osnovi je ataša ovalnog, dvodijelnog oblika, sužena u gornjem i raširena u donjem dijelu. To je zadano kompozicijom ataše od dva različita, funkcionalna i izvedbena dijela. Naime, gornji je dio plošno polukružno oblikovan sa dva pravilna kružna otvora, zbog čega je njegova pozicija u prvome redu funkcionalna; za umetanje i podržavanje ručki situle. S prednje je strane, dakako, ukrašen u blago profiliranoj izvedbi, a kružni su otvori, tj. ušice ukrašene malim volutnim profilacijama koje se u obliku slova »S« spuštaju niz bočne strane ataše (sl. 2). Između njih, nalazi se središnji uski dio koji spaja ušice, te završava polukružno izdignut iznad njihove razine. Ukrašen je plošno, urezanim vertikalnim i horizontalnim kosim linijama koje kao da imitiraju lotosov cvijet. Tako je ostvarena iluzija vizualnog dojma jedinstvene cjeline i s donjim dijelom ataše.

Slika 2. Ataša s izljevkom oblika lavlje glave s prednje i stražnje strane.

Donji je dio šireg ovalnog oblika, sa stražnje strane plošan i s kružnim konkavnim otvorom u sredini (sl. 2). Vanjski su rubovi blago povijeni unatrag, djelomično oštećeni uz desnu stranu pružanja. Iz tog okvira, na gornjem dijelu, izlaze u malim polukružnim istakama završetci volutnih profilacija iz gornjeg dijela ataše. Ispod njih se, s lijeve strane, nalazi otvor za pričvršćivanje ataše na tijelo posude, tj. na gornji zaobljeni dio ramena situle.

S prednje strane ataše smještena je glavna tema tog umjetničko-obrtničkog djela (sl. 1-3). Riječ je o motivu realistično modelirane glave mačke koji je nadmoćni estetski i semantički dio ataše, kao nekad i cijele posude. Na prvi pogled čini se kao da je bit njegova karaktera isključivo dekorativna bez posebno svrhovite namjene. Međutim, iz njuške životinje, tj. iz širom otvorene gubice izlazi ovalni kljunasti izljevak, dužine 3,8 cm, koji je na gornjem dijelu oštećen. Izuzev toga, s unutarnje strane tijela posude uobičajeno se nalazilo malo cjedilo u obliku visećeg trokuta, pa je tako ataša služila i prikriivanju tog funkcionalnog elementa situle. Donji je dio ataše imao tako svrhovito korištenje, ponajprije za izravno izlivanje tekućine iz posude, gdje se istom vršilo i filtriranje, a prilikom čega nisu bila potrebna dodatna pomagala, npr. cjediljke ili kutlače.

Glava mačke izrazito je plastično modelirana u visokom reljefu forme medaljona. Oblikovno i stilski usklađena je kao da izlazi iz ramena posude. Svojim je pak položajem negirala gornji rub situle izlazeći iz njega upravo u gornjem dijelu s kružnim volutnim ušicama. U perspektivi, glava je prikazana statično i linearno, ali struktura linija, u prirodnim kretnjama te realističan tretman velike grive dočaravanju prizor jasno određenog životinjskog motiva – lava. Ona je smještena u središtu bočno postavljenih voluta, čime je postignuta veoma živahna izražajnost čitave kompozicije. Iz frontalne se perspektive, koja je realizirana progresivno u nekoliko razina, nakon izljevka dužine 0,8 cm, ističu valovito izbrazdani brkovi od tri, tj. četiri urezane linije, između kojih je smješten manji i oštećen, trokutasto zaobljen nos. Na višoj razini smješteni su pomno obrađeni detalji okruglih očnih jabučica sa središnjim udubljenjima te naglašenim vanjskim okvirom očnih duplja čiji je pogled usmjeren prema naprijed. Slijede,

Slika 3. Detalji ataše s volutnim ušicama te završetak ručke sa zaključkom oblika pupoljka.

postupnim podizanjem u dva reda, reljefno i žljebasto, izrazito paralelno rašireni manji pramenovi bogate grive. Ona se širi od obraza i pada ravnomjerno raspoređena na lijevu i desnu stranu glave, spajajući se na vrhu i sa strana s gornjim dijelom ataše, tj. s ušicama. U taj su detalj ukomponirane i trokutaste uši razmaknute uz bočne strane glave. Velika i rastvorena gubica simulira ričućeg lava, što je potencirano dodatno ukrašenim, reljefno istaknutim okvirom koji podesno shematski imitira naboranost rastvorene njuške. Na gornjem dijelu izlazi iz nosa, s bočnih je strana polukružno raširen, a spušta se i sužava u ravnomjerno naglašeno rebro ispod izljevka. Taj je dio njuške ukrašen dodatno prikazanim linijama na bočnim stranama i to središnjom, većom i izražajnijom horizontalnom linijom uokolo koje su, s gornje i s donje strane, postavljene četiri manje i pliće linije. Površina gubice ukrašena je urezanim sitnim crticama, ispod izljevka, na nosu, iznad obrva i sa strana. Cjelokupni je ukras bio naknadno doradivan i obrađivan, cizeliranjem, urezivanjem dok su oči vjerojatno bile intarzirane, no on je danas mjestimice oštećen i na dijelovima potpuno istrošen.

Središnja kompozicija tog malog, kompaktnog umjetničkog djela harmoničnog i svečanog duha, simetrično je i uravnoteženo ostvarena. Skladnost omjera, pojedinosti obrade, prirodna gipkost cjeline te usklađenost površina ukazuju na plastični morfološki stil njezine izvedbe kao i na kvalitetu vrijednog umjetničkog ostvarenja. Već nam formalna predodžba kao i likovnost djela, sugeriraju kako rad potječe iz umjetničkog kruga kasnoklasičnog i rano-helenističkog stila sjeverne Grčke, Makedonije i Trakije gdje su takve ataše zabilježene u impresivnom broju (sl. 6). Naime, ataša opisanih stilskih i tipoloških obilježja sa dvije pomične ručke bila je bitan dio situla najčešće znanih kao stamnoidnog ili kruškolikog tipa (npr. MIKULČIĆ 1966: 56; GAUER 1991; BARR-SHARRAR 2000; 2002; 2008; SIDERIS 2011: 284, 290-290). U stručnoj su literaturi učestalo uvriježene i terminom situle tipa C (GIULIANI POMES 1957: 39-54; ZAHLHAAS 1971: 96-107; PFROMMER 1983: 253-258; CANDELA 1985; ZIMMERMANN 1998: 47-54; TELEAGA 2008: 262-263; TREISTER 2010a; 2010b), a koriste se i nazivlja: situle s kljunom (BOUCHER 1973; BARR-SHARRAR 1982; 1986; ROLLEY 1987: 355; VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73; CANDELA 1985: 25-42; CIANFERONI 1992: 15; ARCHIBALD 1998: 189, 277-278) ili situle tračkog tipa (VENEDIKOV 1977: 65-80; VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 74; KITOV 2005: 10; usp. BYVANCK-QUARLES VAN UFFORD 1986: 208).

U vrijeme kasnoklasičnog-ranohelenističkog razdoblja, sjevernogričkog i makedonsko-traćkog ambijenta, stamnoidne su situle bile jedan od tri vrlo popularna tipa situla. Poput onih cilindričnih ili tipa *kalathos*, uobičajeno su stajale na posebno lijevanom niskom tronošcu, što je uvjetovao njihov koničan a asimetričan oblik visokog tijela posude, suženog u donjem dijelu i postavljenog na niskoj prstenastoj stopi. Prstenasta je stopa zasebno lijevana, u pravilu ispunjena olovom i potom prikovana za iskucano tijelo posude. U gornjem je dijelu tijelo znatno šire s izvučenim i zaobljenim ramenima te s horizontalnim rubom koji je zategnut i povijen unatrag (ZIMMERMANN 1998: 47-49; BARR-SHARRAR 2000: 277).² Jednom tako prihvaćena forma stamnoidne situle morfološki se nije mijenjala niti kod metalnih primjeraka niti kod kasnijih njihovih keramičkih imitacija (ZIMMERMANN 1998: 49-53; BARR-SHARRAR 2002: 69).³

Svojestven element, tj. *specifičan subjekt* stamnoidnih situla upravo je izražen kljunasti izljevak s bogato dekoriranim atašama, zbog čega se smatra kako su situle u prvome redu korištene u simpozijastičkim servisima za držanje i prinošenje vina serviranog u funkciji vrča. Njime se točilo čisto, a ne miješano vino (CANDELA 1985: 26; ZIMMERMANN 1998: 47; TELEAGA 2008: 262), jer je sito s unutrašnje strane izljevka služilo isključivo i samo za filtriranje vinske nečistoće (BARR-SHARRAR 1982: 129; 2000: 277; 2008: 14; GAUER 1991: 113). Za miješanje tekućina, i/ili začinskog bilja i meda, uglavnom su se koristile situle ovoidnog ili *kalathos* tipa (tipa A ili B prema ZAHLHAAS 1971: 10-87, T. 1; VENEDIKOV 1977: 80-85; BARR-SHARRAR 2000; usp. SHEFTON 1985; 1994; ROLLEY 2002).⁴

Ataše s ušicama, kao i same ručke, posebno su lijevane i potom zakovane na ramena situle. Konstrukcija je to koja se u finom obrtu metala pojavljuje već od 6. st. pr. Kr., a razvijala se pogotovo glede morfologije te funkcionalnog i estetskog doživljaja ataša s izljevkom. Riječ je o medaljonima s maskama i glavama, vrijednim djelima toreutičke umjetnosti. Ataša s izljevkom mogla je biti figurativno ukrašena sa dva, tj. tri motiva; najčešće s motivom lavlje glave, rjeđe s motivom glave Satira i pojedinačno s motivom glave bika i vepra (sl. 6). Tom je rješenju Nina Zimmermann pretpostavila mogućnost idejnog uzora u arhitektonskoj dekoraciji, gdje su se motivi lavljih ralja upravo koristili za rješenje izlivanja voda još od arhajskog doba. Na taj je način uporabna vrijednost motiva u biti ostala nepromijenjena (ZIMMERMANN 1998: 50), što je na srodan način glede razvoja ukrasa tipa palmete na brojnijim ovoidnim ili cilindričnim situlama pretpostavljao i Brian B. Shefton (SHEFTON 1994: 587-590; BARR-SHARRAR 2000: 279-290). Budući da je njihova konstrukcija i morfologija u osnovi bila asimetrična, ali je estetski težila balansu, s druge strane ramena situle uobičajeno se nalazila dekorativna ataša bez aktivnog obilježja; najčešće prikazane maske Silena, te rjeđe Satira, ženske glave, a u kasnijim razdobljima već ranohelenističkog stila nalaze se Atenina ili Heraklova glava, pa čak i dvojne glave (CANDELA 1985: 39-43, 45-52; ZIMMERMANN 1998: 49-51).

Kako nam je od novovinodolske situle danas očuvan samo »lav«, tj. *specifičan subjekt* stamnoidne situle, komparativna raščlamba usmjerava nas izravno na najbližu i jedinu u cijelosti očuvanu situlu toga tipa iz istočnojadranskog priobalja – na situlu iz liburnskog Karina (NIKOLANCI 1969: 79, k. 63; KIRIGIN 2008: 4, 38, 42-43, k. 18) (sl. 4: 1; 5: 2; 7: 1). Njezino je tijelo duboko, asimetrično, konične i krute profilacije, horizontalno zaravnjenog oboda sa dvije paralelne urezane linije te prstenaste masivne stope. Očuvani ukras ataša pridružuje ju

² Za tehnologiju i način proizvodnje situla vidjeti kod BARR-SHARRAR 2002: 69.

³ Za keramičke imitacije vidjeti kod: ZAHLHAAS 1971: 106-107; CANDELA 1985: 32-35, 26; TOURATSOGLU 1986: 633-635; CIANFERONI 1992: 15, fn. 21; ZIMMERMANN 1998: 48-54.

⁴ BLEČIĆ KAVUR – KAVUR 2010: 59-66; BLEČIĆ KAVUR 2010: 258-279 sa starijom i iscrpnom literaturom na temu ovoidnih situla, te GIULIANI POMES 1957; BARR-SHARRAR 2008; TREISTER 2010a: 11-13 s iscrpnom literaturom na temu situla tipa *kalathos*.

u varijantu situla s grupom ataša »lav-Silen«; izljevka oblika lavlje glave i s maskom Silena (PFROMMER 1983: 254-255). Ataša s izljevkom modelirana je gotovo identično kao i ona iz Novog Vinodolskog, no znatno je bolje likovne i izvedbene kvalitete, tj. očuvanosti (KIRIGIN 2008: 4, 42-43).

Već i ta naša dva primjerka ispostavljaju nekoliko formalnih elemenata koji su kreirali shemu izradbe kalupa za lijevanje, tj. prepoznatljiv zadani koncept tih prikaza, gdje svakako izvedbena razina radova ne predstavlja ujedno i atribut njihove moguće klasifikacije. U tipološkom aspektu, »lavovi« se odlikuju izvedbom u visokom reljefu oblika medaljona, stepenaste profilacije, s atašama spojenim s volutnim ušicama nosača za ručke te istih formalnih karakteristika. Stoga, izuzev ataše iz Karina, po navedenim su kriterijima najbliže ataše iz Budve. Ondje su nađene ukupno četiri ataše, od kojih jedna također pripada varijanti situla s grupom ataša »lav-Silen« (POPOVIĆ: 1969, 78-79, k. 60-61; 1994: 125-126, k. 90-92; PFROMMER 1983: 255, fn. 107), čiji je »lav« upravo najrodniji novovinodolskom ili karinskom primjerku. Istočnojadranskim atašama⁵ pak najbolje usporedbe možemo naći u prvome redu kod situla iz makedonskih nalazišta: Derveni, grob A (VOKOTOPOULOU 1996: 214-215, sl. A2; THEMELES – TOURATSOGLU 1997: 33-34, A2, A 48-50, T. 2-3; 34-37; KOUKOULI-CHRYSSANTHAKI – VOKOTOPOULOU 1994: 224-225, k. 262; BARR-SHARRAR 2008: 17) (sl. 7: 3), Derveni, grob B (VOKOTOPOULOU 1996: 208-209, sl. B29; THEMELES – TOURATSOGLU 1997: 73, B29, T. 79; TRAKOSPOULOU 2004: 79, k. 6) (sl. 4: 3), Pydna, Methoni (BESSIOS – PAPPAS 1995, 83 A-B; TREISTER 2010b: sl. 23; SIDERIS 2011: sl. 11), Tsotylyon – Florina (LEMERLE 1935: 281, sl. 38) (sl. 5: 3),⁶ Nikisiani, grob Γ (KOUKOULI-CHRYSSANTHAKI – VOKOTOPOULOU 1994: 21, k. 305; BARR-SHARRAR 1982: 130, sl. 14; 2002: 68, sl. 1; TOURATSOGLU 2000: 366-367, sl. 469) (sl. 4: 2) i Naupaktos (TELEAGA 2008: 267) (sl. 6). Od navedenih, situle iz Derveni, grob A, Pydna, Methoni i Naupaktosa pripadaju varijanti stamnoidnih situla s grupom ataša »lav-Silen«.

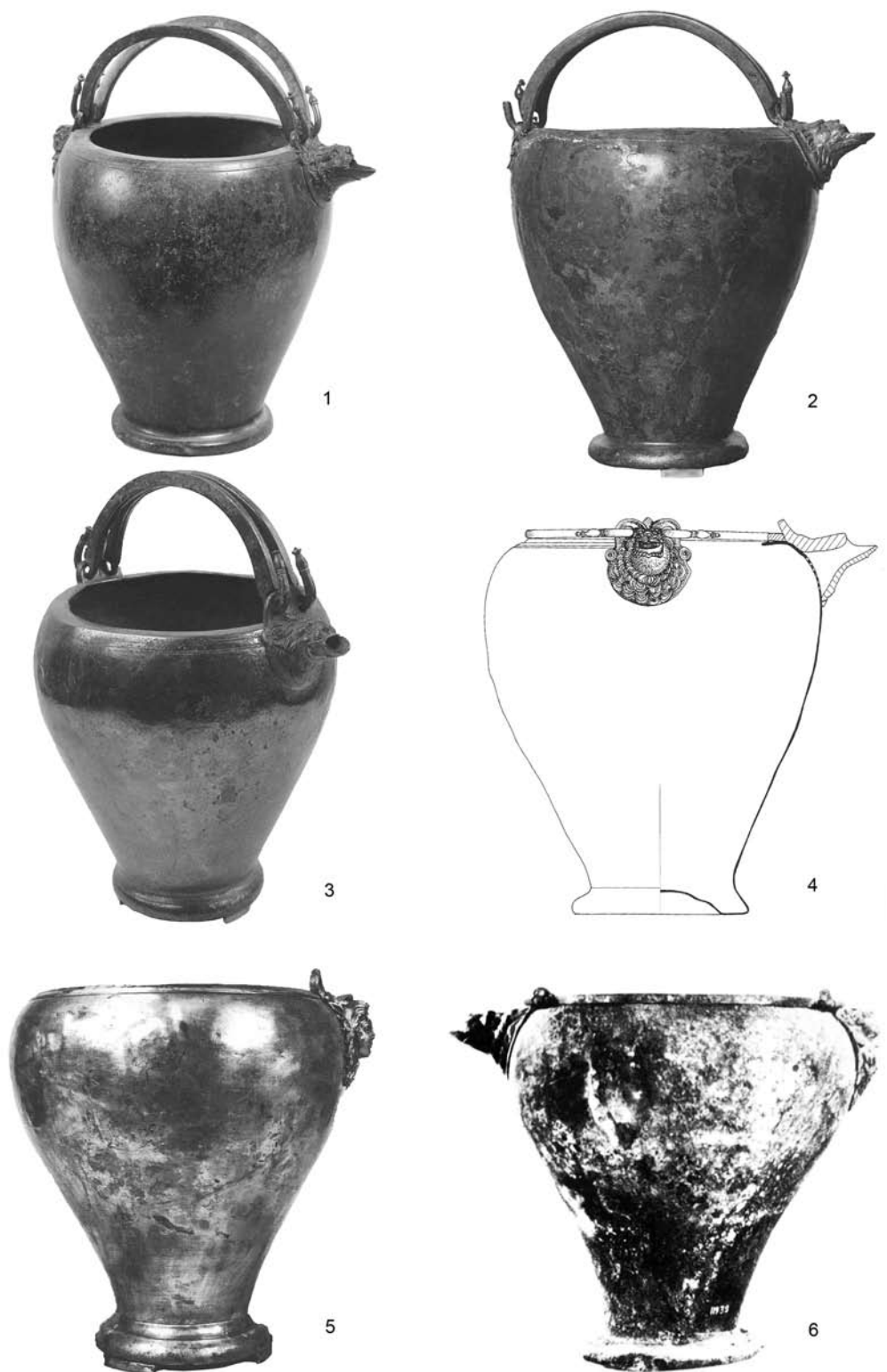
Dalje, na tračkom području ataše s istim oblikovnim i stilskim obilježjima lavljih glava potječu iz Izgreva/Orloveča (VENEDIKOV 1977: 70-71, 95, sl. 5-7; TELEAGA 2008: 447: k. 984, T. 81; 176: 8) (sl. 4: 4; 5: 4), Velingrada (VENEDIKOV 1977: 69-70, 97, sl. 11; 15-16; 19; VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73, 365, sl. 111a; ARCHIBALD 1998: 331), Strelče (VENEDIKOV 1977: 69-71, 97-98, sl. 20-22; ARCHIBALD 1998: 331) i Šipke (KITOV 2005: 9-10, sl. 5; SIDERIS 2011: sl. 12), od kojih samo potonja situla pripada varijanti ataša »lav-Silen« (sl. 7: 4). Uspinjući se još sjevernije, u samom srcu Transilvanije, nađena je ataša istih značajki na nalazištu Mărtiniș (Cluj-Napoca) (TELEAGA 2008: 265, 447: k. 986, T. 70: 1-2; 166: 18-19),⁷ dok se sa udaljenih prostora skitske Ukrajine nadovezuju situle iz Ryžanówke i Pesčanoe (OSSOWSKI 1888: 28-29, T. VI: 6a-c; ZAHLHAAS 1971: 90, k. br. C7, 92, k. br. C18; BOUCHER 1973: 94-95, sl. 18-20; CANDELA 1985: 31, k. br. 43-44, sl. 25-26, 29; BARR-SHARRAR 2000: 278, sl. 1a-b; PARZINGER 2007: 35, sl. 5; TREISTER 2010a: 13-14, sl. 8; 13: 3; 2010b: sl. 4; 8) (sl. 6).

S druge strane, dvije ručke s izljevcima oblika lavljih glava iz Orte – San Bernardino, odnosno grupa ataša »lav-Silen« iz Tiriola u italskoj Kalabriji (FERRI 1927: 350, T. XXV-XXVI; CANDELA 1985: 28, k. br. 12, sl. 10; 19) (sl. 7: 2), pokazuju izuzetne srodnosti glede prikaza kako lava tako i Silena s karinskim primjerkom situle na što je već temeljito analitički ukazala Milena Candela (1985: 38-40).

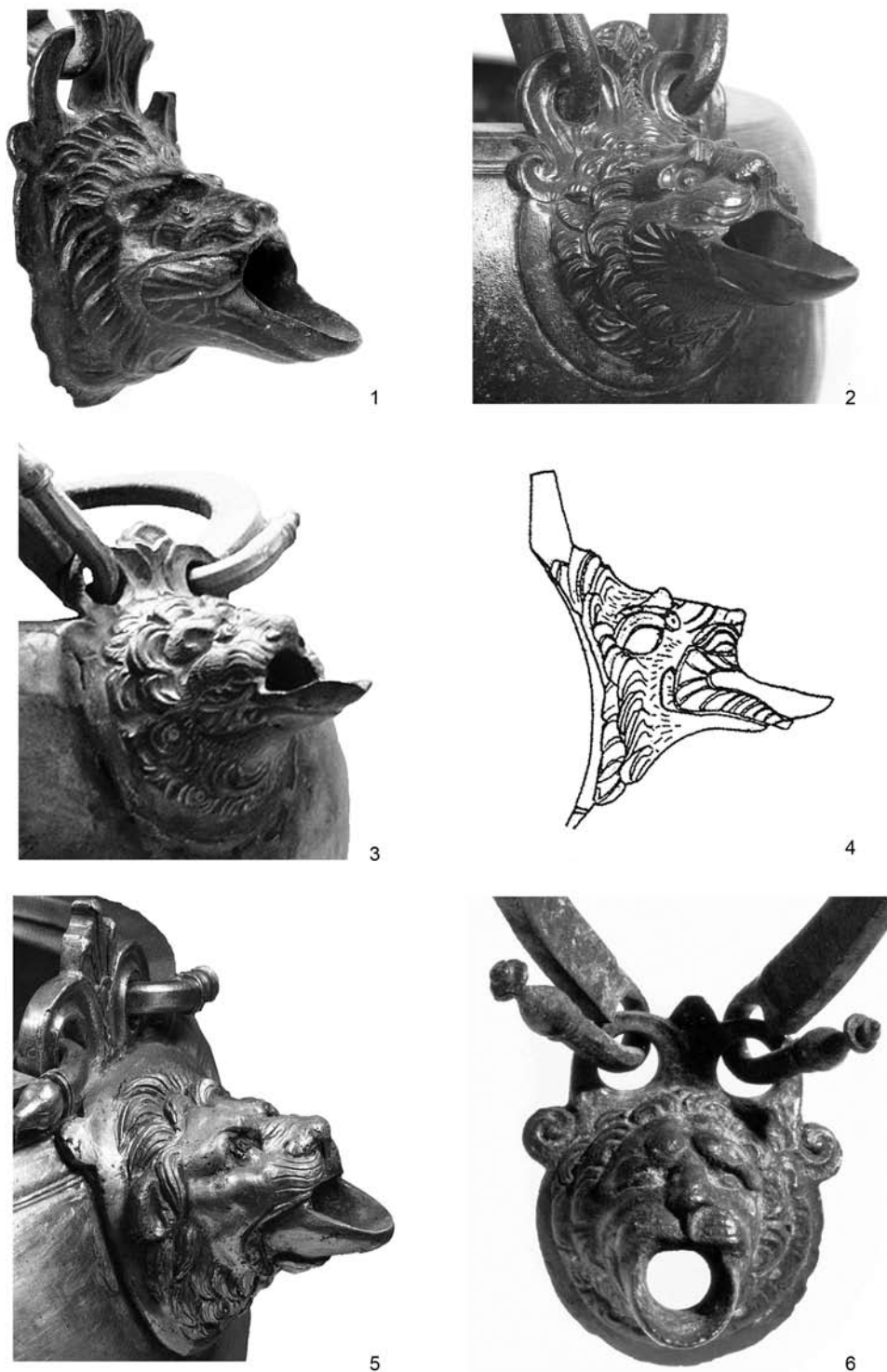
⁵ U istraživanju su vrednovane samo posude ili ataše s poznatim mjestom nalaženja.

⁶ Uglavnom se, poglavito u novijoj literaturi, navodi samo ataša s motivom Atenine glave (npr. ZAHLHAAS 1971: 92, k. br. C16; ARCHIBALD 1998: 278; TELEAGA 2008: 266) iako već i M. Candela analizira i reproducira atašu s izljevkom motiva lavlje glave (CANDELA 1985: 27, 40, k. br. 4, sl. 20; d).

⁷ Autor ju datira oko 325. godine pr. Kr.

Slika 4. Stamnoidne situle:
1. Karin, 2. Nikisiani, 3. Derveni, grob B, 4. Izgrev, 5. Pilaf Tepe, 6. Bomarzo.

Slika 5. Ataše s izljevkom oblika lavlje glave:
1. Novi Vinodolski, 2. Karin, 3. Florina, 4. Izgrev, 5. Vergina, 6. Albania?

Dekorativne i stilske osobitosti, odnosno izvedba pojedinosti ispostavljat će se kao uni-katne vrijednosti, ali i kao atribut njihove tipološke i/ili radioničke, ne nužno i kronološke, razlikovnosti. U tu svrhu, a glede izuzetnosti novovinodolskog »lava« valja izdvojiti svojstveno urezivanje crtica, tj. kompozicijsku zasićenost likovne površine u smislu *horror vacui*, zatim znakovito polukružno zaključen otvor ralja sa strana gubice te spiralna ili valovita urezivanja. Dekorativna je to forma koja se ponavlja kod ovdje izdvojenih situla na onima iz Karina, Budve, Derveni, groba A i B, Nikisiana, Pydne, Tsotyliona, Izgreva, Strelče i Ryžanówke, te kod ataša iz Orte i eventualno iz Tiriola. Indikativna je naime činjenica, kako je izuzev dva italska primjerka, uočljiva veća odsutnost situla navedenih, i općih i specifičnih, obilježja iz područja Etrurije.

S obzirom na navedeno, kao i na činjenicu izvođenja datacija situla temeljem morfološko-evolucionističkog pristupa analize tijela posude, definirano je nekoliko varijanti stamnoidnih situla. Najstariji primjerci oni su iz Korinta, Vitse, Kozania i Peski koje M. Treister izdvaja zasebnim tipom *Kozani* (BARR-SHARRAR 1982: 129, sl. 13; 1986: 79, sl. 3; TREISTER 2010b: 221, 223, sl. 10). Ubrajaju se u tzv. klasične primjerke smještene na prijelaz 5. u 4. st. pr. Kr. te bi stoga predstavljale prvu, tj. najstariju generaciju proizvodnje navedenog tipa situla. Obilježavaju ih, pored asimetričnosti zdepastog tijela i prstenaste široke stope, dugački kljunasti izljevcu koji u pravilu imaju pridodane i manje ručke za podržavanje, odnosno ručkice s druge strane ramena situle (BARR-SHARRAR 1982: 129-130; 1986: 79-80; 2000: 277-278; ZIMMERMANN 1998: 48-50).

Slijedila bi srednja generacija ili klasična varijanta situla koju obilježava tipičnost i/ili uniformiranost elemenata karakterističnih za tzv. fenomen stamnoidnih situla; konično elegantnije profilirano tijelo, raširena a zategnuta ramena te karakteristična prstenasta stopa (sl. 4: 1-4). Na obje strane situle smještaju se sada bogato dekorirane ataše s prikazom različitih motiva, odnosno cjediljka na samom tijelu posude iza kljunastog izljevka najčešće oblika lavlje glave.⁸ Tada su se one proizvodile u najvećem broju, a njihova je uporaba bila rasprostranjena na prostranom kopnu različitih europskih kulturnih miljea. S obzirom na dostupne podatke iz konteksta nalaženja, sve su one smještene u vrijeme kasnoklasičnog i prijelaza na ranohelenističko doba, uglavnom treće četvrtine 4. st. pr. Kr. (BARR-SHARRAR 1982: 129-130; 2000: 277-279; ZIMMERMANN 1998: 48-50; TELEAGA 2008: 262-263). Drugim riječima, smještane su u vrijeme kada su za različite simpozije, male situle za jednostavno i praktično nošenje tekućina postale popularnije od dotada preferiranih velikih i nezgrapnih posuda, pogotovo kratera (KOTTARIDI 2004: 65-72).

Morfološki najmlađe ili stamnoidne situle posljednje varijante iz kraja 4. i početka 3. st. pr. Kr. imaju naglašeno zakrivljena ramena, izrazito stanjeni donji dio tijela te razvučenu tanku prstenastu stopu, bez naglašenog rubnog prijelaza (sl. 4: 5-6). Zadobile su tzv. »S« vitkiju profilaciju tijela koja će obilježiti sve situle ranohelenističkog stila. Posebno zanimljive su srebrne situle iz Pilaf-Tepe (BARR-SHARRAR 1982: 130, sl. 15; PFROMMER 1983: 258, sl. 22; ZIMMERMANN 1998: T. 23: 2-3) (sl. 4: 5) i iz Vergine (CANDELA 1985: 36; ANDRONICOS 1987: 146-147, sl. 104-105; ZIMMERMANN 1998: 50) (sl. 5: 5) čija je ataša s lavljom glavom prikazana isključivo kao dekorativan medaljon i nije spojena s volutnim ušicama, a sam je »lav« prikazan jednostavnije, s manje detalja i s jednim redom pramenova grive u gornjem dijelu, zbog čega i pokazuje više srodnosti s kasnim etruščanskim primjercima pogotovo iz Bolsene i Popolonije (CANDELA 1985: 28-29, 44-47; CIANFERONI 1992: 15-16, sl. 3-4; ZIMMERMANN 1998:

⁸ Prijelazni oblik predstavljala bi situla iz Korinta, koja sadrži elemente prve i druge varijante (SHOE 1932: 57-59, sl. 1-2).

48, 50). Naime, vrlo plitak reljef, sažetost likovne površine, shematizirani, bezizražajni prikaz detalja te odvojenost ušica od ataša, koje često nisu ukrašene volutno i nemaju središnji ukras palmete/lotosova cvijeta, obilježavaju mahom etruščanske situle. U prvome redu to su one iz Viterba – San Giuliano (CANDELA 1985: 28, k. br. 17, sl. 41-43; PFROMMER 1983: 257, sl. 10; 16) (sl. 7: 6) ili Bomarza (sl. 4: 6), zatim Bolsene, Todi ili Chiusia (CANDELA 1985: 28-29, sl. 11-12; 38-41; 43), a pridružuju im se nešto noviji nalazi iz Populonije (CIANFERONI 1992: 16, sl. 3-5) i Tarquinijske (CHIESA 2005, 163). Njima bi valjalo pribrojiti i jedini zasada poznati primjerak iz Albanije (sl. 5: 6),⁹ koji od etruščanskih primjeraka ne odstupa niti stilski niti razinom izvedbe. Tim obilježjima srodne su, napokon, i s mlađim formama situla iz Trakije koje imaju izdužene lavlje glave i izljevke, npr. one iz Strelče, Zlokučana (sl. 7: 5) ili Topolova (VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73, 365, sl. 108; ARCHIBALD 1998: 331; TELEAGA 2008: 447: k. 985, T. 121: 2; 122; 201: 1-3).¹⁰

U cjelini razmatrano, stamnoide situle s izljevkom predstavljaju homogenu skupinu metalnog posuđa i u tipološkom i u kronološkom aspektu. Kvantitetom, međutim, obilježavaju manju grupu situla koja na prostoru Balkana, Ukrajine i južne Italije pokazuje izravne veze s primjercima iz makedonskog kulturnog, obrtničkog i umjetničkog kruga (sl. 6). One su, sukladno nalazišnim kontekstima raskošnih grobova i grobnica, vremenski smještene u sredinu i drugu polovicu 4. st. pr. Kr., pa je i sama njihova konzumacija povezana uz aristokratski širi krug makedonskog dvora (BARR-SHARRAR 1982: 129-130). Naime, iz povijesnih je izvora prihvaćeno mnijenje kako su upravo Makedonci, pogotovo slavni Filip i Aleksandar te ostali od Grka zvani »Barbari«, uključujući i Ilire, pili čisto nerazrijeđeno vino, što objašnjava takvu popularnost oblika upravo na makedonskom i njemu širem interesnom prostoru (BARR-SHARRAR 1982: 130; 2000: 279). Činjenica nije vrijedeća samo za izvedbe izljevka oblika lavlje glave, koji je bio karakterističan za čitav prostor Balkanskog poluotoka druge polovice 4. st. pr. Kr. (TELEAGA 2008: 263), već pogotovo za izvedbu ataša s maskama Silena, Atene i Satira (SIDERIS 2011: 290-296) (sl. 7). Ponajviše se to odnosi na tračke i ukrajinske primjerke (ARCHIBALD 1998: 278; TREISTER 2010a: 13-14). No na tračkom ih je području, unatoč njihovoj ekskluzivi i zanimljivoj kulturno-zemljopisnom području, izuzetno malo nađeno u sigurnijim kontekstima koji bi podržavali čvršću ili njihovu precizniju dataciju (ARCHIBALD 1998: 278, 330-331). Poznati nam vremenski okviri sugeriraju kako je morfologija tijela posude i izradbe ukrasa, imala razvojni tijek koji je ponajprije poznat i razmotren, kako smo vidjeli, kod makedonskih primjeraka. Međutim, te karakteristike pokazuju i trački primjerci! Stoga je situla iz Izgreva, koja je zdepastijeg tijela i koničnog oblika s prstenastim dnom, s pomoću ostalih priloga točno smještena u sredinu ili treću četvrtinu 4. st. pr. Kr. To je Zosiju H. Archibald usmjerilo prema zaključku po kojem te situle na tračkome području u modu, ili karakterističnu uporabu posebnog značenja vezanu uz isključivo privilegirane kontekste, dolaze tek poslije makedonskog osvajanja (ARCHIBALD 1998: 278). Situla iz Zlokučana datirana je pak oko 300. g. pr. Kr., i predstavlja, kako je već rečeno, mlađu formu »S« profilacije ranohelenističkog stila izradbe (ARCHIBALD 1998: 278; usp. ZIMMERMANN 1998: 48; TELEAGA 2008: 447, T. 201: 1-9) (sl. 7: 5).

Zapanjujuća količina tih situla na području Trakije uvjeravala je, naime, od samog početka njihova izdvajanja i analiziranja, da ne može biti isključena niti njihova sjevernija izvornost, tj. potjecanje, što je posebno isticao Ivan Venedikov (1977: 65-67, 79-80). Asimetričan oblik tijela pretpostavljao je istom tzv. »Istočne« osobito ahemenidsko-perzijske ili lidijske

⁹ Pohranjen je na odjelu Greek & Roman Antiquities, British Museuma registracijske oznake 1947, 0101.1 (http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection - 07. 07. 2012).

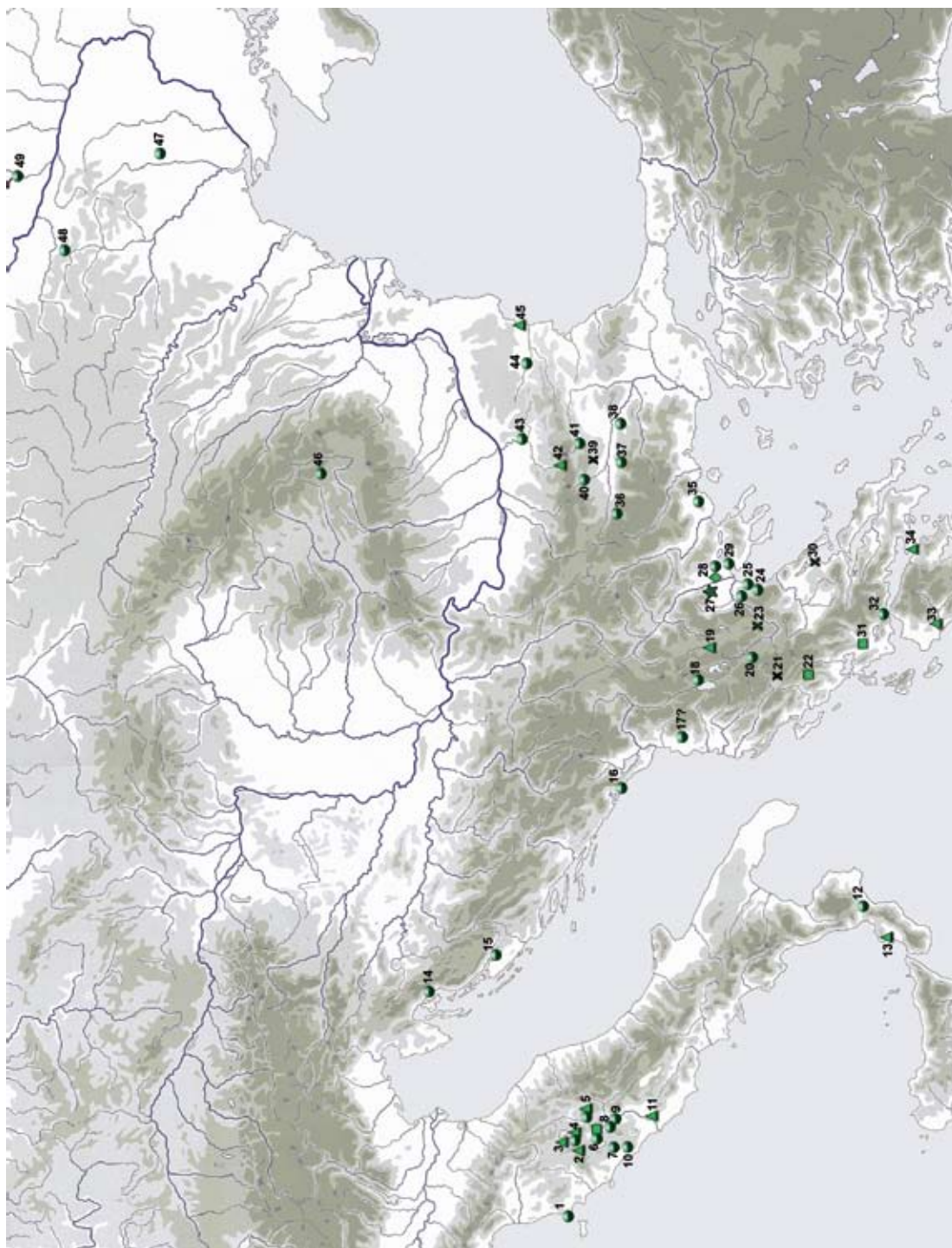
¹⁰ Raspravu vezanu uz te mlađe varijante vidjeti kod CANDELA 1985: 44-47.

prototipove, budući da se dugo smatralo kako najstariji primjerci upravo potječu iz istočnih grčkih kolonija na Propontu ili iz Trakije (VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73-74; BARR-SHARRAR 1982: 129-130, f.n. 27; 1986: 74, 79-80).¹¹ Ipak, tračke situle pokazuju uniformnost i kontinuitet, a ne inventivnosti razvoja ili variranja u profilacijama tijela posuda ili razvoju ornamenata, što je svakako bio slučaj s makedonskim primjercima. Bio je to razlog što se potom neko vrijeme pretpostavljalo da su situle proizvodili lokalni i/ili prispjeli majstori za njihovo elitno tržište (PFROMMER 1983: 263-265; BARR-SHARRAR 2000: 278-279, sl. 2; 2008: 15), odnosno da se postupno razvila tzv. tračko-makedonska produkcija tih i sličnih metalnih posuda (TREISTER 1996: 362).

Otrprike istovremeno, 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća aktualizirana su i druga možebitna izvorišta proizvodnje situla, ponajprije italska. Osim prostora Velike Grčke, tj. konvencionalno Taranta (FILOW 1934: 220-221; ZAHLHAAS 1971: 49-50; SCHIERING 1975: 81, 91) predlagano je tada i područje Etrurije s Bolsenom kao mogućim proizvodnim središtem svih stamnoidnih situla. Tu je tezu pretpostavila Stephanie Boucher (1973: 79-81, 85-86), ali ju je dalje razvijala i zdušno podupirala M. Candela koja je pak pružila prvi sintetički prikaz svih varijanti stamnoidnih situla (CANDELA 1985: 52-59; CIANFERONI 1992: 15).¹² Opravdano, takve teze, odnosno argumente nisu odobravali već ni Michael Pfrommer (1983; 1987), ali niti Luise Byvanck-Quarles van Ufford (1986: 208-209), iako oba autora pridaju veliku važnost inovativnoj italskoj toreutici. Međutim, odlučno i razložno sva italska središta kao moguća radionička izvorišta, posebice u svezi s balkanskim primjercima, odbacio je već Claude Rolley smatrajući ih isključivo prepoznatljivim djelima makedonske toreutičke baštine (ROLLEY 1987: 349-357). Istraživanja su se razvijala u tom pravcu, posebice povećanjem broja makedonskih primjeraka, pa je u ovome trenutku gotovo pouzdano stajalište po kojem su obrtničko-umjetnička središta ostvarenja i proizvodnje tih situla bila na prostoru povijesne Makedonije. Ondje je bilo stjecište najrazličitijih umjetničkih ideja i kulturnih strujanja sa svih strana *Staroga svijeta*, istočnog baš kao i srednjeg Sredozemlja (PFROMMER 1983: 253-263; ROLLEY 1987: 349, 352, 355; ARCHIBALD 1998: 278, f.n. 93; ZIMMERMANN 1998: 165-167; TELEAGA 2008: 263; PALAGIA 2009: 433). Naime, već i po samom obliku posuda, bili su dakle razvidni istočni utjecaji i prototipovi na toreutiku njihova stvaralaštva (VENEDIKOV 1977: 79; BARR-SHARRAR 1982: 129-130). Beryl Barr-Sharrar isticala je pri tome zapravo općeniti atenski utjecaj na makedonsku estetiku, pa i toreutiku, budući da je antička produkcija jasno preuzimala i kopirala perzijske forme te posebno orijentalne tehnike (BARR-SHARRAR 1982: 129; 1986: 74; 2002: 69). Bliska, mada ne često i formalna, povezanost Makedonije s Atenom pouzdano je dokazana, a svoj je odraz imala i u stvaralaštvu radionica ili ateljea oko makedonskog dvora, zaokupljenih stilom i odmjerenošću Atene (BLEČIĆ KAVUR – KAVUR 2010: 63). No u istom tonu valja naglasiti kako je makedonska elita generalno bila poznata kao patron umjetnosti, a »Istočni« su se utjecaji na njihovo stvaralaštvo iznova pojačavali Aleksandrovim osvajanjem Perzije (PALAGIA 2009: 433; 2011: 477-479), pri čemu je atensko posredništvo definitivno poprimilo marginalni značaj. U te »sjeverne radionice« pristizali su brojni majstori različitih statusa, iz raznih grčkih gradova, koji su se prilagođavali mjesnom ukusu i zamislila razvijajući tako poseban novi stil razvidan načelno iz situla 4. st. pr. Kr. (BLEČIĆ KAVUR – KAVUR 2010: 65). Iako je taj fenomen osobito izražen od vladavine Filipa II., on je pretpostavljen i u stalnom procesu već od vladavine Arhelaja koji je slovio po prihvaćanju najrazličitijih umjetnika i majstora na svoj dvor (BARR-SHARRAR

¹¹ S obzirom na ostale importirane posude, nalaz iz Pesčanoe je isprva dobio previsoku dataciju 5. st. pr. Kr., što se shodno tome identično primjenjivalo i za starije nalaze iz Trakije (vidjeti rasprave kod TREISTER 2010a: 22; 2010b: 238). Glede ahemenidskog stila i utjecaja na makedonsku umjetnost usp. SIDERIS 2008; IGNATIADOU 2008. te na tračku umjetnost ZOURNATZI 2000.

¹² Što je bilo prihvaćeno i u literaturi ovih prostora (usp. POPOVIĆ 1994: 60, 83; KIRIGIN 2008: 43).

Slika 6. Karta rasprostranjenosti stamnoidnih situla: s izljevkom oblika lavlje glave (●), oblika glave bika (◆) i vepra (★), s motivom glave Satira (▲), u obliku dvojih glava (■), te s nesačuvanim izljevkom (✕).

1982: 131; 1986: 71-72; PFROMMER 1983: 236; BARR-SHARRAR 2000: 280, 281). S druge strane, posredno uočljiv utjecaj italskog načina ukrašavanja na makedonsku toreutiku, koja je dalje djelovala na radioničke krugove sjevernoga Ponta, već izdavna etablirano mišljenje M. Pfrommera (PFROMMER 1982; 1983; TREISTER 2001: 157-158), potvrđivalo je upravo u korist makedonskog umjetničkog kruga po kojem on nije bio eklektičan samo zbog podložnosti stranim utjecajima, nego je bezuvjetno bio svojevrsan i svojstven posrednik modernih umjetnički strujanja na širokom, interesnom kulturnom prostoru. Izuzev same rasprostranjenosti situla (sl. 6), kvantitativnog omjera, stilske i ikonografske varijabilnosti, tipološko najstarijih te tehnološko najlošijih kao i najluksuznijih primjeraka, u konačnici i arheometalurške analize situla¹³ svjedoče u prilog takvoj, sada već nedvojbenoj argumentaciji. Zbog toga je naposljetku i B. Barr-Sharrar svu proizvodnju tih posuda smještala u makedonska toreutička središta koja su ekskluzivno stvarala za tračko tržište i sjevernije balkanske prostore, afirmirajući tako u potpunosti stav Cl. Rolleya (BARR-SHARRAR 2002: 69; usp. TREISTER 2010a; 2010b; SIDERIS 2011). Ta bi se postavka mogla obraniti upravo uključivanjem Trakije i formalno u sklop Makedonske države, na što je, dakle, izravno ukazala Z. Archibald. Dodatni argument tom promišljanju bila bi i činjenica da trački konteksti pokazuju nalaze setova brončanih servisa (situla, krater, kutlača, cjediljka), koji su kao karakteristični prepoznatljivi samo za manire makedonskih ceremonijalnih simpozija posljednje trećine 4. st. pr. Kr.¹⁴ Napokon, izuzev na tračkom, mogu se pratiti i na udaljenim skitskim nalazištima koja tako, još jednom, potvrđuju izravnu povezanost s makedonsko-tračkim kulturnim prostorom (TREISTER 2010a: 21-22; 2010b: 238, 240).

Međutim, sam koncept procesualne uzajamnosti upozoravati je morao već i tada kako su se majstori iz makedonskih umjetničkih krugova plasirali i/ili tražili i u drugim kulturnim sredinama, ponajprije Trakije! Iste nas okolnosti stoga i ovdje prisjećaju činjenice o velikom broju grčkih i sjevernogrčkih majstora, obrtnika i umjetnika koji su prelazili raditi i u italska središta, još od 7., posebno od 5. st. pr. Kr. nadalje (TRENDAL 1989: 17; TORELLI 1997: 153-157; SPIVEY 2006: 58-59). Ravnopravno tako podrazumijevali su se i izravni importi posuda kako iz Grčke tako i iz Makedonije već od kraja 5. st. pr. Kr. Objema tvrdnjama interpretiraju se kao izvorno neitalske minijaturne ovoidne situle iz Locri Epizefiri (MEIRANO 2002: 204, k. 41.7), ili još bolje volutni krateri iz južne Italije (BARR-SHARRAR 2008: 61-72), odnosno upravo ovdje navedene stamnoidne situle srednje generacije, skladno s čime i *specifičan subjekt* situle iz Tiriola valja smatrati makedonskim importom u kalabrijsku Veliku Grčku. No u vrijeme njihove kasnije, već ranohelenističke izradbe mogle su biti, barem djelomično, proizvedene i u Etruriji (CIANFERONI 1992: 15), na što posebno upućuje homogenost njihove kasne varijante te hibridne inačice, npr. sa dva izljevka na ramenima situla (Orte, Bolsena; CANDELA 1985: 28-29, k. br. 14; 20-21, 25), inače potpuno nepoznatima na prostoru Balkana (CIANFERONI 1992: 15-16, sl. 3-4; ZIMMERMANN 1998: 48, 50).

Budući da se samo od sebe nameće kako je specifična ataša produkt umjetničkoga obrta koji po svojoj biti i smislu ima praktičnu vrijednost, najčešće je tretirana unutar tzv. uporabne umjetnosti, karakteristične ideje, realističnog animalističkog prikaza. Riječ je o obrascu koji je

¹³ ARCHIBALD 1998: 278; TREISTER 2001: 381. Veća zastupljenost kositra u brončanoj leguri kao i izradbe u plemenitim metalima karakteristične su samo za makedonski obrtnički krug; za Pesčano: (TREISTER 1991: 74-76; TELEAGA 2008: 263). Izuzetna sličnost Silena iz Šipke s onim iz Derveni, grob A, tj. istu radioničku provenijenciju može argumentirati i srebrna intarzija očiju Silena iz Šipke (KITOV 2005: 9). Za nalaze iz Topolova: (ARCHIBALD 1998: 331).

¹⁴ Sahrnjivanje s bogatim servisima nije bilo karakteristično za Grke, pa se takve simpozijastičke posude uglavnom nalaze zavjetovane u hramovima, što potvrđuju nalazi iz Dodone ili Olimpije. Načelno je ipak vrlo mali broj situla toga tipa poznat iz Grčke.

preuzet iz onodobnog prirodnog faunističkog okruženja,¹⁵ ali koji je uzvišen u koncept mitologije prostora (WERNES 2006: 257). Ikonografska manifestacija to nam jasno pospješuje, pa se možda u spletu spomenutih kompleksnih kulturno-povijesnih odnosa može vidjeti i jedno od mogućih obrazloženja odabiranja upravo motiva lavlje glave kao oznake određene ikonografsko-semantičke poruke. Naime, lav jest životinja iz stvarnog okoliša povijesnog, točno određenog područja Makedonije i njegov se motiv učestalo koristio u najrazličitijim oblicima dekoracija, ne samo arhitektonskih, što npr. posvjedočuju ukrasi lavljih glavica s ceremonijalnog željeznog oklopa iz Vergine, grob Filipa II. (ANDRONICOS 1987: 136-140, sl. 138-139; TOURATSOGLU 2000: 231, sl. 298; BORZA – PALAGIA 2007: 111-113, sl. 17). Konvencionalno »lav« je smatran simbolom moći i vlasti, mudrosti i pravednosti, a od samoga je začetka imao složen simbolizam solarnog aspekta. Međutim, ispred svega bio je omiljeni ikonografski motiv, tj. simbol *velikoga zaštitnika* u smislu Gospodara i Vladara, odnosno pobjednika (CHEVALIER – GHEERBRANT 2006: 314; WERNER 2005: 72; WERNES 2006: 255, 257), što i jest jedno od objašnjenja kojim se ga preuzima za znakovni supstitut vladarske aristokracije iz Vergine. U ovome slučaju, budući da se nalazi na karakterističnim situlama simpozijastičkih servisa, uobičajeno je povezivan uz vino, odnosno najmlađeg olimpskog boga – Dioniza vrlo popularnog u kasnoklasično doba (MANFREDI 2010). Lav jest Dionizov atribut (BEVAN 1986: 231), posebice u reduciranim likovnim sadržajima poput ovih, tj. situla, vaza ili stine plastike, i uopćeno je od čitavog životinjskog repertoara oduvijek imao poseban status (WERNER 2005: 72). S ikonografskog stajališta ne čini se stoga nimalo slučajnim, da su situle toga tipa doživjele potom i strelovitu popularnost upravo u Trakiji. Naime, poznajući sustav vrijednosti i interakcija to bi se moglo čak i predviđati, budući da je Dioniz neposredno vezan uz tračke prostore gdje je proveo dio svoje burne, nimalo lake mladosti i gdje je stoga bio vrlo štovano i čašćeno božanstvo (BUXTON 2006: 66-67, 82-83; BARR-SHARRAR 2008: 102-157).

Kao karakterističan Dionizov simbol dobrog demona koji je pio samo čisto vino, odnosno njegova odgojiteljja i pratioca izdvaja se i motiv Silena (LA ROCCA 2010; SIDERIS 2011: 290-291). U ovome je primjeru posebno važan zbog grupe ataša »lav-Silen« s karinske situle (sl. 7: 1). Lik starčića odlikuje kruna od vitice vinove loze s cvjetnom rozetom u sredini na vrhu čela, akantusovo lišće kao ušima te izrazito girlandoidno naglašene obrve, po čemu je najrodniji prikazu Silena s ataše iz Tiriola (sl. 7: 2). Na njima se nalazi i isti ukras lotosova cvijeta između volutnih ušica, pa ih je M. Candela odredila u grupu *Silena s bradom u obliku razdvojenih rošćića* (CANDELA 1985: 38-40). Osim Tiriola, u općim tipološkim odrednicama, vrlo su srodni onima sa situla iz Derveni, grob A, Pydne i Šipke (sl. 7: 3-4), čime je njihova datacija povezana uz posljednja desetljeća 4. st. pr. Kr., odnosno uz makedonski obrtnički krug (PFROMMER 1983: 254-258; KOUKOULI-CHRYSSANTHAKI – VOKOTOPOULOU 1994: 224-225, k. 262; SIDERIS 2011: 290-291, sl. 10-12). Sudeći prema navedenim analogijama, odnosno svim podudarnim pojedinostima, nije isključeno kako je i novovinodolska situla sadržavala upravo grupu ataša »lav-Silen«?

Najzad, stamnoidnu situlu i *specifične subjekte* tih posuda iz istočne obale Jadrana ne možemo više smatrati rimskim, ni južnoitalskim, niti etruščanskim proizvodima. Valja ih približiti srednjoj generaciji ili drugoj varijanti stamnoidnih situla iz treće četvrtine 4. st. pr. Kr. To je vrijeme vrhunca makedonske luksuzne, umjetničko-obrtničke produkcije koja se razvijala s rastom makedonske moći, odnosno s njihovom kasnoklasičnom ekspanzijom diljem Sredozemlja i Europe. Možemo ih zato razumijevati u širem spletu tekovina makedonskog

¹⁵ O lavovima na prostoru Makedonije, između rijeka Nest i Ahelj, u vrijeme Kserksove okupacije Trakije i Makedonije te pohoda na Grčku 480. god. pr. Kr., izvještava nas već i Herodot (Hdt. VII.125-126; usp. Paus. VI.5.4-5; HUGHES 2006: 233).

1

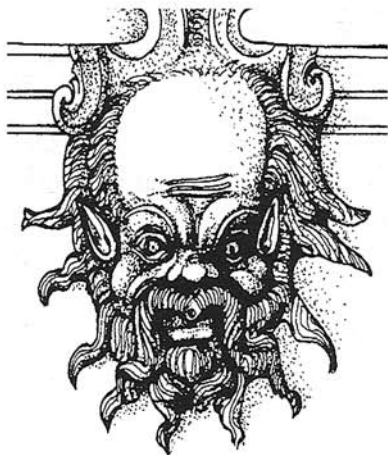
2

3

4

5

6

Slika 7. Ataše bradatih Silena sa stamnoidnih situla:
1. Karin, 2. Tiriolo, 3. Derveni, grob A, 4. Šipka, 5. Zlokučane, 6. San Giuliano.

toreutičkog stvaralaštva, u kontekstu najrazličitijih makedonskih diplomatskih, kao i promotivnih poslovanja s drugim važnim središtima moći i njihovim profiliranim tržištima. Ponajviše se to odnosi na Etruriju i keltsku ekumenu, tj. na potvrđene kontakte dugih razdaljina koji su se ostvarivali upravo preko jadranskog bazena (BLEČIĆ KAVUR – KAVUR 2010; usp. ROLLEY 1987: 347-349). Istočnojadransko priobalje u spletu tih odnosa i u optjecanju takvih dobara, a na sjecištu toliko snažnih kulturnih ambijenata i ambicija, zasigurno nije bio podcjenjivan ili izostavljan, što situla iz Karina, tj. *specifičan subjekt* stamnoidne situle iz Novog Vinodolskog uvjerljivo i još jednom potvrđuju.

ZAHVALA

Iskreno zahvaljujem svima koji su mi na bilo koji način pomogli i time omogućili što kvalitetniju izradbu ovog istraživanja: Vera Bitrakova Grozdanova (Makedonska Akademija na naukite i umetnostite, Skopje), Pero Ardzanliev (Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Skopje) i Engin Nasuh (Zavod i Muzej, Bitola), Jacqueline Balen i Maja Bunčić (Arheološki muzej u Zagrebu), Josipa Mandić (Università della Basilicata, Matera), Vojislav Filipović (Arheološki institut, Beograd) te Danijel Džino (Macquarie University, Sydney). Posebnu zahvalnost upućujem kolegi Ivanu Radmanu-Livaji i Igoru Krajcaru (Arheološki muzej u Zagrebu) za proslijeđenu svu potrebnu tehničku i fotodokumentaciju novovinodolskog »lava«. Svom Borisu Kavuru (Univerza na Primorskem, Koper) zahvalna sam što je rad kritički vrednovan i time inspirativno poticajan u svim fazama istraživanja. Naposljetku, u duhu svestranog istraživačkog opusa Ivana Mirnika izabrana je i tema ovoga rada, napisanog i posvećenog upravo njemu u čast.

LISTA NALAZIŠTA

Slika 6. Karta rasprostranjenosti stamnoidnih situla: s izljevkom oblika lavlje glave (●), oblika glave bika (◆) i vepra (★), s motivom glave Satira (▲), u obliku dvojih glava (■), te s nesačuvanim izljevkom (✕).¹

1.	Populonia, Monte Pitti, grob A/1891	CIANFERONI 1992: 16, sl. 3-5.
2.	Sarteano, Solaia	MINETTI 1997: 25-26.
3.	Gioiella, grob 18	CANDELA 1985: 29, k. 27.
4.	Chiusi, 2 kom	CANDELA 1985: 29, k. 26; 29.
5.	Todi, 4 kom	CANDELA 1985: 28, k. 15-16, sl. 11; 29, k. 22-23, sl. 50-51.
6.	Bolsena, 6 kom	CANDELA 1985: 28, k. 18-19, sl. 12; 38; 29, k. 20-21, 25, sl. g; h; 54; Situla Castellani ? (Villa Giulia) CARAMELLA 2000: 151, k. 103.
7.	San Giuliano	BOUCHER 1973: sl. 6-8; PFROMMER 1983: 257, sl. 10; 16; CANDELA 1985: 28, k. 17, sl. 41-43.
8.	Bomarzo	CANDELA 1985: 29, k. 24, sl. 39-40.
9.	Orte, San Bernardino	CANDELA 1985: 28, k. 14, sl. 2.
10.	Tarquinia, Scataglini, grob 78, 169	CHIESA 2005: 163.
11.	Roma	CANDELA 1985: 29, k. 28, sl. 48-49.
12.	Tiriolo, grobnica	FERRI 1927: 350, T. XXV-XXVI; CANDELA 1985: 28, k. 12, sl. 10; 19.
13.	Nicotera	CANDELA 1985: 28, k. 13.
14.	Novi Vinodolski, grob?	BRUNŠMID 1895: 152, sl. 95.

¹ Redni brojevi nalazišta odgovaraju brojevima na karti.

15. Karin, naselje? NIKOLANCI 1969: 79, k. 63; BOUCHER 1973: 90, sl. 12; CANDELA 1985: 29-30, k. 30, sl. 7-9; KIRIGIN 2008: 4, 38, 42-43, k. 18.
16. Budva, nekropola, 4 kom. POPOVIĆ 1969: 78-79, k. 60-61; 1994: 125-126, k. 90-92; CANDELA 1985: 30, k. 31-32, sl. 3a-b; 28; MARKOVIĆ 2003: 24, sl. 27; BUDVA 2007: 16, k. 1.
17. Albania, nekropola? British Museum, reg.no. 1947,0101.1 http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/search_object_details.aspx?objectId=444941&partId=1&searchText=situla&fromADBC=ad&toADBC=ad&orig=%2fresearch%2fsearch_the_collection_database.aspx&images=on&numpages=10&currentPage=2 (07.07.2012).
18. Ohrid, Deboj, grob 154 ARDZANLIEV 2013: T. 48: 4.
19. Beranci, Crkvište, grob MIKULČIĆ 1966: 56, sl. 29a; POPOVIĆ 1969: k. 56; CANDELA 1985: 30, k. 33, sl. f; 44.
20. Florina, Tsotyliion, grob LEMERLE 1935: 281, sl. 38; CANDELA 1985: sl. 20; e-d.
21. Vitsa, grob 166 VOKOTOPOULOU 1986: 186-187, sl. 82: 3, T. 297; TREISTER 2010b: sl. 10: 3-4.
22. Dodona, svetište CANDELA 1985: 28, k. 8; 10, sl. B; C; 59.
23. Kozani, grob 2 SIGANIDOU 1978: 41, k. 36, T. 8; TREISTER 2010b: sl. 10: 2.
24. Pydna, sjeverna nekropola BESSIOS – PAPPAS 1995: sl. 83A; SIDERIS 2011: sl. 11.
25. Methoni, grob 3 BESSIOS – PAPPAS 1995: sl. 83B; TREISTER 2010b: sl. 23.
26. Vergina, »grob Filipa« ANDRONIKOS 1978: 52, k. 112; CANDELA 1985: 27, k. 1, sl. c: 1-2; ANDRONIKOS 1987: 146-147, 149, sl. 104-105; ZIMMERMANN 1998: 50; TREISTER 2010b: sl. 21-22.
27. Pella, Archontiko, grob 325A TELEAGA 2008: 266; CHRYSOSTOMOU 2011: 363-364.
28. Derveni, grob A, B, Δ RHOMIOPOULOU 1978: 59, 66, 70, k. 158, 212, 244; PFROMMER 1983: sl. 12; CANDELA 1985: 27, k. 2-3, sl. a-b; 1; VOKOTOPOULOU 1996: 208-209, 214-215, sl. B29, A2; THEMELES, TOURATSOGLU 1997: 33-34, 73, 102-103, A2, A48-50, B29, Δ 4-6, T. 2-3, 34-37, 78-79, 111-112; KOUKOULI-CHRYSANTHAKI – VOKOTOPOULOU 1994: 224-225, k. 262; BARR-SHARRAR 2008: 17; TRAKOSOPOULOU 2004: 79, k. 6.
29. Thessaloniki CANDELA 1985: 27, k. 6.
30. Pilaf-Tepe, grob – urna BARR-SHARRAR 1982: 130, sl. 15; PFROMMER 1983: 258, sl. 22; CANDELA 1985: 27, k. 7, sl. 60; ZIMMERMANN 1998: T. 23: 2-3.
31. Acarnania CANDELA 1985: 28, k. 9, sl. 52.

32. Nupaktos, grob 22 TELEAGA 2008: 267.
33. Olympia, svetište FURTWÄNGLER 1890: T. LXVIII: 1275; CANDELA 1985: 28, k. 11; GAUER 1991: 114, k. E8, T. 101: 3.6.
34. Korinth, svetište SHOE 1932: 57-59, sl. 1-2.
35. Nikisiani, grob Γ KOUKOULI-CHRYSANTHAKI 1978: 97, k. 406, T. 56; KOUKOULI-CHRYSANTHAKI – VOKOTOPOULOU 1994: 21, k. 305; BARR-SHARRAR 1982: 130, sl. 14; 2002: 68, sl. 1; TOURATSOGLU 2000: 366, sl. 469.
36. Velingrad VENEDIKOV 1977: 69-70, 97, sl. 11, 15-16, 19; VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73, 365, sl. 111a; CANDELA 1985: 30, k. 35, sl. 36; ARCHIBALD 1998: 331.
37. Topolovo VENEDIKOV 1977: 74-75, 98, sl. 23-26; CANDELA 1985: 30, k. 40, sl. 16; ARCHIBALD 1998: 331.
38. Poljanovo VENEDIKOV 1977: 96-97, sl. 11, 13-14, 17-18; ARCHIBALD 1998: 330; usp. Poliaskovo kod CANDELA 1985: 30, k. 42=k. 37.
39. Slavjani VENEDIKOV 1977: 66, 97, sl. 12; CANDELA 1985: 30, k. 38, sl. 27; 30; ARCHIBALD 1998: 331.
40. Strelča VENEDIKOV 1977: 69-71, 97-98, sl. 20-22; CANDELA 1985: 30, k. 41; ARCHIBALD 1998: 331.
41. Šipka, Malkata Mogila KITOV 2005: 9-10, sl. 5; SIDERIS 2011: sl. 12.
42. Krävenik CANDELA 1985: 30, k. 39; ARCHIBALD 1998: 330; TELEAGA 2008: 447, k. 987.
43. Izgrev/Orloveč VENEDIKOV 1977: 70-71, 95, sl. 5-7; CANDELA 1985: 30, k. 34, sl. 22-24; TELEAGA 2008: 447: k. 984, T. 81; 176: 8.
44. Zlokučane, grob 1929 VENEDIKOV 1977: 63-64, 95, sl. 8-10; VENEDIKOV – GERASIMOV 1979: 73, 365, sl. 108; PFROMMER 1983: 257, sl. 19; CANDELA 1985: 30, k. 36, sl. 14-15; ARCHIBALD 1998: 331; TELEAGA 2008: 447: k. 985, T. 121: 2; 122; 201: 1-3.
45. Odessos, Levski ARCHIBALD 1998: 331; TELEAGA 2008: 447, k. 988.
46. Cluj, Martiniš TELEAGA 2008: 447: k. 986, T. 70: 1-2; 166:18-19.
47. Peski TREISTER 2010a: sl. 1: 2; 2010b: sl. 1: 2; 10.
48. Ryžanówka, kurgan OSSOWSKI 1888: 28-29, k. 38, T. VI: 6a-c.
49. Peščanoe, ostava BOUCHER 1973: 95, sl. 18-20; PFROMMER 1983: sl. 11; CANDELA 1985: 31, k. 43, sl. 25-26; 29; BARR-SHARRAR 2000: 278, sl. 1a-b; PARZINGER 2007: 35, sl. 5; TREISTER 2010a: 13-14, sl. 8; 13: 3; 2010b: sl. 4; 8.

LITERATURA

- ANDRONIKOS, M. 1978 – The finds from the royal tomb at Vergina. In: K. NINOU (ed.), *Treasures of Ancient Macedonia*. Athens, 1978: 48-57.
- ANDRONIKOS, M. 1987 – *Vergina: The Royal Tombs and the Ancient City*. Athens, 1987.
- ARCHIBALD, Z. 1998 – *The Odrysian Kingdom of Thrace: Orpheus Unmasked*. Oxford, 1998.
- ARDZANLIEV, P. 2013 – *Deboj: život vo Lihnid vo antičko vreme preku nekropolata*. Magistarski trud, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij – Skopje. Skopje, 2013.
- BARR-SHARRAR, B.
 – 1982. Macedonian Metal Vases in Perspective: Some Observations on Context and Tradition. In: B. BARR-SHARRAR – E. N. BORZA (eds.), *Macedonia and Greece in Late Classical and Early Hellenistic Times*. Symposium series I. Studies in the History of Art 10. Washington, 1982: 123-139.
 – 1986. Eastern Influence on the Toreutic art of Macedonia before the conquest of Alexander the Great. *Αρχαία Μακεδονία*, 4/1986: 71-82.
 – 2000. Some Observations on the Cast Bronze Ovoid Situla. In: R. THOMAS (ed.), *Antike Bronzen, Werkstattkreise: Figuren und Geräte*. Akten des 14. Internationalen Kongresses für Antike Bronzen in Köln, 21. bis 24. 09. 1999. *Kölner Jahrbuch*, 33/2000: 277-290.
 – 2002. Osservazioni sulla produzione di vasi in bronzo greci tra il V e il III secolo a.C. In: A. GIUMLIA-MAIR – M. RUBINICH (eds.), *Le Arti di Efesto. Capolavori in metallo della Magna Grecia*. Trieste, 2002: 68-73.
 – 2008. *The Derveni Krater: masterpiece of classical Greek metalwork*. Ancient art and architecture in context 1. Princeton, 2008.
- BESSIOS, M. – PAPPAS, M. (ed.), 1995 – *Πύδνα / Pydna*, Pieriki Anaptiksi. Thessaloniki, 1995.
- BEVAN, E. 1986 – *Representations of animals in sanctuaries of Artemis and other Olympian deities*. BAR International series, 315/1986.
- BLEČIĆ KAVUR, M. 2010 – *Željezna doba na Kvarneru*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani. Ljubljana, 2010.
- BLEČIĆ KAVUR, M. – KAVUR, B. 2010 – Grob 22 iz beogradske nekropole Karaburma: Retrospektiva i perspektiva. *Starinar*, 60/2010: 57-84.
- BORZA, E. N. – PALAGIA, O. 2007 – The Chronology of the Macedonian Royal Tombs at Vergina, *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 122/2007: 81-126.
- BOUCHER, S. 1973 – Trajets terrestres du commerce étrusque aux Ve et IVe siècles avant J.-C. *Revue Archéologique*, 1/1973: 79-96.
- BRUNŠMID, J. 1895 – Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije. *VAMZ*, 1, n.s., 1895: 148-183.
- BUXTON, R. 2006 – *The Complete World of Greek Mythology*. London, 2006.
- BYVANCK-QUARLES VAN UFFORD, L. 1986 – Réponse à l'étude »Situle a beccuccio. Origine e diffusione«. *Bulletin antieke Beschaving*, 61/1986: 208-211.
- CANDELA, M. 1985 – Situle metalliche e ceramiche a beccuccio nel IV e II secolo a. C.: Origine e diffusione. *Bulletin antieke Beschaving*, 60/1985: 24-71.
- CARAMELA, G. 2000 – Katalog 103. Situla a beccuccio. In: A. M. MORETTI SGUBINI (ed.), *La Collezione Augusto Castellani*. Roma, 2000: 103.
- CHEVALIER, J. – GHEERBRANT, A. 2006 – *Slovar simbolov. Miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana, 2006.
- CHIESA, F. 2005 – *Tarquinia: Archeologia e prosopografia tra ellenismo e romanizzazione*. Roma, 2005.
- CHRYSOSTOMOU, P. 2011 – The Ancient Settlement of Archontiko. In: M. LILIBAKI-AKAMATI, I. M. AKAMATIS, AN. CHRYSOSTOMOU, P. CHRYSOSTOMOU, *The Archaeological Museum of Pella*. Athens, 2011: 299-389.

- CIANFERONI, G. C. 1992 – I reperti metallici. In: A. ROMUALDI (ed.), *Populonia in età ellenistica: I materiali dalle necropoli*. Atti del seminario Firenze 30. 06. 1986. Firenze, 1992: 13-41.
- FERRI, S. 1927 – XI. Tiriolo – Trovamenti fortuiti e saggi di scavo (tavv. XXV-XXVI). *Notizie degli scavi di antichità*, 7, 8, 9/1927: 336-358.
- FILOW, B. 1934 – *Die Grabhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien*. Sofia, 1934.
- FURTWÄNGLER, A. 1890 – *Olympia IV: Die Bronzen und übrigen kleineren Funde aus Olympia*. Berlin, 1890.
- GIULIANI POMES, M. V. 1957 – Cronologia delle situle rinvenute in Etruria. II. *Studi Etruschi*, 25/1957: 39-85.
- GAUER, W. 1991 – *Die Bronzegefäße von Olympia: Mit Ausnahme der geometrischen Dreifüße und der Kessel des orientalisierenden Stils*. Berlin, 1991.
- HOFFILLER, V. 1904 – Antikne bronsane posude iz Hrvatske i Slavonije u Narodnom muzeju u Zagrebu. *VAMZ*, 7, n.s./1903-1904: 98-123.
- HUGHES, D. J. 2006 – The Natural Environment. In: K.H.A. KINZL (ed.), *A companion to the classical Greek world*. Oxford, 2006: 227-244.
- IGNATIADOU, D. 2008 – Psychotropic plants on Achaemenid-style vases. In: S.M.R. DARBANDI – A. ZOURNATZI (eds.), *Ancient Greece and Ancient Iran: Cross-Cultural Encounters*. International Conference, Athens, 11-13. 11. 2006. Athens, 2008: 327-337.
- KIRIGIN, B. 2008 – *Grčko-helenistička zbirka u stalnom postavu Arheološkog muzeja u Splitu / The Greek and Hellenistic Collection on Exhibit in the Archaeological Museum in Split*. Split, 2008.
- KITOV, G. 2005 – *The Valley of the Thracian Rulers*. Slavena, 2005.
- KOTTARIDI, A. 2004 – The Symposium. In: D. PANDERMALIS (ed.) *Alexander the Great: Treasures from an Epic Era of Hellenism*. New York, 2004: 65-87.
- KOUKOULI-CHRYSSANTHAKI, H. 1978 – Eastern Macedonia. In: K. NINOU (ed.), *Treasures of Ancient Macedonia*. Athens, 1978: 86-98.
- KOUKOULI-CHRYSSANTHAKI, H. – VOKOTOPOULOU, J. 1994 – The Classical Period (Fifth – Fourth Century B.C.). In: J. VOKOTOPOULOU (ed.) *Greek Civilization – Macedonia, Kingdom of Alexander the Great*. Athens, 1994: 197-241.
- LA ROCCA, E. 2010 – Applique di bronzo: testa di sileno / Bronze Applique: Head of a Silenus. In: E. LA ROCCA (ed.), *Il sorriso di Dioniso / The Smile of Dionysus*. Roma, 2010: 175-181.
- LEMERLE, P. 1935 – Chronique des fouilles et découvertes archéologiques dans l'Orient hellénique en 1934. *Bulletin de correspondance hellénique*, 59/1935: 234-309.
- MANFREDI, V. M. 2010 – La maschera di Dioniso / The Mask of Dionysus. In: E. LA ROCCA (ed.), *Il sorriso di Dioniso / The Smile of Dionysus*. Roma, 2010: 15-26.
- MARKOVIĆ, Č. 2003 – Budva iz mita i legende u stvarnost. In: *Muzej grada Budve / The Museum of Budva*. Budva, 2003: 13-21.
- MEIRANO, V. 2002 – Situla a campana miniaturistica 41.7-Corredo da Locri, necropoli greca di Lucifero, tomba 739. In: A. GIUMILIA-MAIR – M. RUBINICH (eds.), *Le Arti di Efesto. Capolavori in metallo della Magna Grecia*. Trieste, 2002: 204.
- MIKULČIĆ, I. 1966 – *Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza*. Beograd, 1966.
- MINETTI, A. (ed.) 1997 – *Museo civico archeologico di Sarteano*. Siena, 1997.
- NIKOLANCI, M. 1969 – Katalog br. 63. Situla. In: Lj. B. POPOVIĆ – Đ. MANO-ZISI – M. VELIČKOVIĆ – B. JELČIĆ (eds.), *Antička bronza u Jugoslaviji*. Narodni Muzej Beograd. Beograd, 1969: 79.
- OSSOWSKI, G. 1888 – *Wielki kurhan Ryzanowski: według badań dokonanych w latach 1884 i 1887*. Krakowie, 1888.
- PALAGIA, O. 2009 – The Derveni Krater: masterpiece of Classical Greek metalwork. *The Antiquaries Journal*, 89/2009: 432-433.

- PARZINGER, H. 2007 – Die Reiternomaden der eurasischen Steppe während der Skythenzeit. In: W. MENGHIN – H. PARZINGER – A. NAGLER – M. NAWROTH (eds.), *Im Zeichen des Goldenen Greifen. Königsgräber der Skythen*. Ausstellungskatalog Berlin-München-Hamburg. Berlin, 2007: 30-48.
- PFROMMER, M.
 – 1982. Großgriechischer und mittelitalischer Einfluß in der Rankenornamentik frühhellenistischer Zeit. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 97/1982: 119-190.
 – 1983. Italien-Makedonien-Kleinasien: Interdependenzen spätklassischer und frühhellenistischer Toreutik. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 98/1983: 235-285.
- POPOVIĆ, LJ.
 – 1969. Grčka bronza u Jugoslaviji / Greek Bronzes in Yugoslavia. In: Lj. B. POPOVIĆ – Đ. MANO-ZISI – M. VELIČKOVIĆ – B. JELČIĆ (eds.), *Antička bronza u Jugoslaviji*. Beograd, 1969: 11-19.
 – 1994. *Antička grčka zbirka / Collection of Greek Antiquities*. Beograd, 1994.
- RHOMIOPOULOU, K. 1978 – Thessalonike and surroundings-Chalkidike (Central Macedonia). In: K. NINOU (ed.), *Treasures of Ancient Macedonia*. Athens, 1978: 58-85.
- ROLLEY, Cl.
 – 1987. Les bronzes grecs: recherches récentes. *Revue Archéologique*, 2/1987: 335-360.
 – 2002. Le travail du bronze à Delphes. In: A. GIUMLIA-MAIR (ed.), *I bronzi antichi: Produzione e tecnologia. Atti del XV Congresso Internazionale sui Bronzi Antichi, Grado-Aquileia 2001*. Monographies Instrumentum 21. Montagnac 2002: 94-99. = Le travail du bronze à Delphes. *Bulletin de correspondance hellénique*, 126 (1)/2002: 41-54.
- SCHIERING, W. 1975 – Zeitstellung und Herkunft der Bronzesitula von Waldalgesheim. *Hamburger Beiträge zur Archäologie*, V-1/1975: 77-97 + T. 6-11.
- SHEFTON, B. B.
 – 1985. Magna Grecia, Macedonia or neither? Some problems in 4th century B.C. Metalwork. In: A. STAZIO – M. L. NAPOLITANO (eds.), *Magna Grecia, Epiro e Macedonia. Atti del 24. Convegno di Studi sulla Magna Grecia, Taranto 5-10. 10. 1984*. Taranto, 1985: 399-410.
 – 1994. The Waldalgesheim Situla: Where was it made? In: C. DOBIAT (ed.), *Festschrift für Otto-Herman Frey zum 65. Geburtstag*. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16. Marburg, 1994: 583-593.
- SHOE, L. T. 1932 – A Box of Antiquities from Corinth. *Hesperia*, I/1932: 56-89.
- SIDERIS, A. 2008 – Achaemenid Toreutics in the Greek Periphery. In: S.M.R. DARBANDI – A. ZOURNATZI (eds.), *Ancient Greece and Ancient Iran: Cross-Cultural Encounters*. 1st International Conference, Athens, 11-13. 11. 2006. Athens, 2008: 339-353.
- SIDERIS, A. 2011 – Προσωπεία της τορευτικής στη Μακεδονία. In: Π. ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ (ed.), *Ταξιδεύοντας στην Κλασική Ελλάδα. Τόμος προς τιμήν του καθηγητή Πέτρου Θέμελη*. Athens, 2011: 283-313.
- SIGANIDOU, M. 1978 – Western Macedonia. In: K. NINOU (ed.), *Treasures of Ancient Macedonia*. Athens, 1978: 38-47.
- SPIVEY, N. 2006 – *Etruscan Art*. London, 2006.
- TELEAGA, E. 2008 – Griechische Importe in den Nekropolen an der unteren Donau 6. Jh.-Anfang des 3. Jhs. v. Chr. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 23. Rahden/Westf., 2008.
- THEMELES, P. – TOURATSOGLU, G. 1997 – *Οι τάφοι του Δερβενίου*. Athens, 1997.
- TORELLI, M. 1997 – *Storia degli Etruschi*. Roma-Bari, 1997.

- TOURATSOGLU, I.
 – 1986. Το Ξίφος της Βέροιας, Πορίσματα ανασκαφών τριετίας 1981-1983, *Αρχαία Μακεδονία*, IV/1986: 611-651.
 – 2000. *Macedonia. History-Monuments-Museums*. Athens, 2000.
- TRAKOSOPOULOU, E. 2004 – Katalogue no. 6. Stamnos-like Situla. In: D. PANDERMALIS (ed.), *Alexander the Great: Treasures from an Epic Era of Hellenism*. New York, 2004: 79.
- TREISTER, M.
 – 1991. Etruscan objects in the north Pontic area and the ways of their penetration. *Studi Etruschi*, 57/1991: 71-79 + T. XIX-XXVII.
 – 1996. *The Role of Metals in Ancient Greek History*. Leiden – Boston, 1996.
 – 2001. *Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics. Colloquia Pontica 8*. Leiden – Boston, 2001.
 – 2010a. Bronze and Silver Greek, Macedonian and Etruscan Vessels in Scythia. In: *Roma 2008. International Congress of Classical Archaeology. Meetings Between Cultures in the Ancient Mediterranean. Bolletino di archeologia on line*, 1/2010. Volume speciale C/C10/2/. Roma, 2010: 9-26.
 – 2010b. Импортная металлическая посуда в Скифии. Атрибуции и интерпретация исторического контекста. *Проблемы Истории, Филологии, Культуры*, Вып. 1, 27. Магнитогорск, 2010: 217-251.
- TRENDALL, A. D. 1989 – *Red Figure Vases of South Italy and Sicily*. London, 1989.
- VENEDIKOV, I. 1977 – Les situles de Bronze en Thrace. *Thracia*, 4/1977: 59-103.
- VENEDIKOV, I. – GERASIMOV, T. 1979 – *Tesori dell' Arte Tracia*. Bologna, 1979.
- VOKOTOPOULOU, I. 1986 – Βίτσα: τα νεκροταφεία μιας μολοσσικής κώμης: Α'-Γ'. *Αθήνα / Athens*, 1986.
- VOKOTOPOULOU, J. 1996 – *Führer durch das archäologische Museum Thessaloniki*. Athens, 1996.
- WERNER, I. 2005 – *Dionysos in Etruria: The Ivy Leaf Group. Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Rom* 4, 58. Stockholm, 2005.
- WERNES, B. H. 2006. *The Continuum encyclopedia of animal symbolism in art*. New York, 2006.
- ZAHLHAAS, G. 1971 – *Großgriechische und römische Metalleimer*. Inaugural Dissertation der Ludwig-Maximilians Universität zu München. München, 1971.
- ZIMMERMANN, N. 1998 – *Beziehungen zwischen Ton- und Metallgefäßen spätklassischer und frühhellenistischer Zeit*. Internationale Archäologie 20. Rahden/Westf., 1998.
- ZOURNATZI, A. 2000. Inscribed Silver Vessels of the Odrysian Kings: Gifts, Tribute, and the Diffusion of the Forms of »Achaemenid« Metalware in Thrace. *AJA*, 104, (4)/2000: 683-706.

THE »LION« OF NOVI VINODOLSKI: A SPECIFIC SUBJECT OF STAMNOID SITULA FROM THE TOREUTIC ART OF MACEDONIA

The »lion« of Novi Vinodolski represents a specific subject of the remaining parts of a formerly complete bronze situla from Novi Vinodolski. This is a preserved attachment with a lion-head motif, with a beak-shaped spout and two swinging handles (Fig. 1-3). The head of the »lion« is shaped very plastically in high relief, in the form of a medallion with stepped profiling, and with the plates attached to the voluted rings of the handle holder. Its shape and style make it look as though it comes out of the vessel's shoulder. The harmonized proportions, detailed working, the natural elasticity of the whole and the harmonization of various surfaces suggest the plastic morphological style of the execution and the high quality of this valuable artistic accomplishment. The formal conception and the graphic nature of the work indicate that it originates from the artistic circle of the Late Classical and Early Hellenistic styles in northern Greece, Macedonia and Thrace, where an impressive number of such attachments have been recorded, forming an important element of situlae of the stamnoid type (Fig. 6). Such situlae were used primarily within symposium sets, and they functioned as jugs for holding and bringing wine, because they were used for pouring clear wine, and the screen on the inside of the spout was only for filtering out impurities in the wine. In other words, they were used most at the time when, for various symposia, small situlae for simple and practical transportation of liquids became more popular than the previously preferred large and ungainly vessels, especially kraters.

In view of its typological features, the »lion spout« from Novi Vinodolski can be attributed to the classical, second variant of stamnoid situlae of standardized features, with two richly adorned attachments, one of which usually depicts a lion's head. Such situlae have a conic, elegantly profiled body, its shoulders are wide but tight, the strainers are located on the body of the vessel and its base is characteristically ring-shaped (Fig. 4: 1-4). In view of the available data on the context of their discovery, they have all been dated to the Late Classical period and its transition to the Early Hellenistic period, when they were produced in the largest number, and their use spread over a wide area encompassing various European cultural milieus (Fig. 6).

Attachments of this kind with swinging handles attached were already known in the eastern Adriatic coastal region, specifically from the Budva necropolis, and there is also one completely preserved situla from Karin which belongs to the »lion-Silen« attachment group (Fig. 4: 1; 5: 2; 7: 1). Strong similarities can also be observed in situlae from the wider Balkan territory: from the Macedonian sites of Derveni, grave A (Fig. 7: 3), Derveni, grave B (Fig. 4: 3), Pydna, Methoni, Tsotylion-Florina (Fig. 5: 3), Nikisiani, grave Γ (Fig. 4: 2) and Naupaktos, and from the territory of Thrace: Izgrev/Orloveč (Fig. 4: 4; 5: 4), Velingrad, Strelča and Šipka (Fig. 7: 4). Some parallels can be found in examples from Transylvania, too, from the Mărtiniș (Cluj-Napoca) site, and in situlae from Ryżanówka and Peščanoe in the distant areas of the Scythian Ukraine. On the other hand, shared features can also be observed in situlae from the Apennine Peninsula, from Orte-San Bernardino and Tiriolo (Fig. 7: 2).

Stamnoid situlae with a spout form a homogenous group of metalware both in terms of their typology and in terms of chronology. In view of their numbers, this is a small group of situlae displaying some direct links with situlae belonging to the circle of Macedonian culture,

arts and crafts, and thus also suggesting that there were some widespread contacts within particular intercultural relations. In line with the contexts of their finds in rich graves and tombs, they have been dated to the middle and the second half of the 4th century BC and linked with the luxurious symposium sets of the aristocracy of the period and their status symbols.

This was the period of the culmination of Macedonian luxury arts and crafts production, which developed in parallel with the growth of Macedonian power and expansion across the Mediterranean and Europe in the Late Classical period. Therefore, the stamnoid situla and *symbolic subjects* from the eastern Adriatic coastal region can be interpreted within a wider context of achievements of Macedonian toreutic art, within of the most diverse Macedonian diplomatic and promotional activities carried out with other power centres and their well-profiled markets. This relates primarily to Etruria and the Celtic world: that is, the confirmed contacts over long distances which were executed across the Adriatic Basin. In the context of such relations and circulation of such goods, the eastern Adriatic coastal region, located at the cross-roads of many strong cultural circles and ambitions, was certainly neither underestimated nor omitted, and the Karin situla, that is, the *specific subject* of the stamnoid situla from Novi Vinodolski, once again confirms this very convincingly.